

Co je škola? (a jaký smysl má dnes tato otázka)

Jana Dlouhá, Jakub Holec

Envigogika 13 (2) – Recenze/ Reviews

Publikováno / Published 29. 12. 2018

DOI: [10.14712/18023061.583](https://doi.org/10.14712/18023061.583)

Abstrakt

Recenze publikace Tajemství školy za školou. Proč učení venku v přírodě zlepšuje vzdělávací výsledky, motivaci a chování žáků

Autor: Petr Daniš (2018). Vydalo Ministerstvo životního prostředí, ISBN 978-80-7212-631-6. Dostupné online: https://ucimesevenku.cz/wp-content/uploads/2018/11/Tajemstvi_skoly_za_skolou_UCIME-SE-VENKU.pdf

Abstract

Review of the publication Daniš, P. (2018). Secrets of schooling behind the school: Why learning outdoors in nature improves pupils' educational outcomes, motivation and behavior. Ministry of the Environment CR. ISBN 978-80-7212-631-6. Online: https://ucimesevenku.cz/wp-content/uploads/2018/11/Tajemstvi_skoly_za_skolou_UCIME-SE-VENKU.pdf

Recenze Jany Dlouhé

Pobyt ve škole byl snad původně vedlejší součástí života dítěte – v této jeho každodennosti bylo dostatek příležitostí uspokojovat své fyzické i emocionální potřeby, ale také získávat základní návyky, například pracovní. Dítě se učilo nápodobou, a prostředí, ve kterém žilo, to plně umožňovalo – jako součást rodiny a širší komunity mělo příležitost určité zážitky sdílet, podílet se na společné práci pro blaho rodiny či její přežití, a navazovat vztahy, které měly povahu trvalou (bylo do nich postupně uváděno). Tento přirozený svět dětského života se postupně vytrácí – rodiče nepracují doma, ve svém povolání jsou rodině často vzdáleni i svými myšlenkami, společné prožívání přítomnosti se tak stává poněkud abstraktní. Soužití se mění na střet paralelních světů, většina vztahů vzniká na základě náhodných událostí, nikoli pěstování společného prožitku; to vše je malému dítěti nepochopitelné. Vazby na místní společenství tak slábnou, činností vykonávaných „spolu“ je i v nejbližší komunitě stále méně a přesouvají se do oblasti zábavy (v nichž někdy hraje roli kultura a vzdělání). To vše může nepříznivě ovlivnit sebepojetí člověka; simulovat přirozený život lidské každodennosti by tak mělo být stále důležitějším úkolem školy. Kde jinde by se dítě jinak setkalo s obyčejností obstarávání základních potřeb, ale i závažností, osudovostí, kterou přinášejí rytmy a události, jež jsou mimo moc racionality? Kde by bylo konfrontováno s časem, který plyne nikoli od povinnosti k zábavě a v předem určených životních etapách, ale je vymezován samovolným vznikem a zánikem, tedy silami, jež je třeba pochopit skrze prožitek? Tyto aspekty se z rodinného soužití, ale i ze společnosti, vytrácejí, a tak se zásadní otázky dětského života přesouvají do školního prostředí. Jenže škola odpovědnost za jejich „řešení“ přijmout nechce či zatím nemůže – znamenalo by to její významnou proměnu. Ta by asi byla v bytostném zájmu našich dětí, naráží ale na četné překážky: nepřipravenost učitelů a institucí; proti změně působí i zažitá představa o smyslu vzdělávání, které formují myšlení většiny účastníků vzdělávacího procesu: úředníků, učitelů či vzdělavatelů obecně, části rodičů...

To, že škola nemá pouze přinášet a následně aplikovat účinnou technologii předávání znalostí potřebných v profesionální praxi, si ale uvědomuje stále širší část veřejnosti, a to i té expertní. Tito „průkopníci“ z řad odborníků i laiků pak přemýšlejí o celkové proměně školního prostředí, a někteří z nich vytvářejí nástroje, které mohou toto prostředí přiblížit ideálnímu (přirozenému) světu, jenž by naplňoval potřeby dětí daného věku, a tím by je teprve pomáhal uvést do světa „skutečného“ (použitelného v dospělosti). Kromě výuky, která je pro školu typická, by zde hrál roli především kontext, v němž tyto vědomosti dávají smysl – nevytrhují děti z jim vlastního života, naopak je do něj vědomě uvádí. Školní prostředí by také nabízelo zkušenosti, jež děti v daném věku potřebují, a které jsou pro ně formující – tak by zajišťovalo harmonický rozvoj jejich osobnosti. Podle Petra Daniše, autora publikace *Tajemství školy za školou...*, je takovým ideálním prostředím, či dokonce světem pro život dětí a jejich učení, příroda. Proč? Na to autor odpovídá v úvodních kapitolách.

Z hlediska dětí nabízí učení se přírodě možnost pohybu, zapojení smyslů, příležitost zažít něco nečekaného. Ukazuje se, že ve školních lavicích mohou děti zakoušet deprivaci, omezení svých přirozených potřeb, a pobyt v přírodě tak uvolní i ty jejich schopnosti, jež byly potlačeny spolu s těmito přirozenými touhami. Pro učitele může okolí školy poskytnout návod k organizaci výuky, především z hlediska její názornosti; ta potom zvyšuje zájem o učení na straně dětí. Nepopíratelné zdravotní přínosy, které se díky pobytu v přírodě mohou projevit na obou stranách, přispívají k pohodě a celkovému soustředění. Učení venku posouvá děti od „mělkého“ (zaměřeného na formální výsledky, například v testech), k „hlubokému“, tedy motivovanému zvědavostí. V tomto prostředí lze totiž snadněji naplnit základní psychologické předpoklady jejich zájmu – potřebu autonomie, vlastní kompetentnosti a sounáležitosti, především s učiteli, ale i mezi sebou navzájem. To, že pohyb a samotná příroda mohou být „hromosvodem“ přebytku energie či dokonce agresivity, a že činnosti zde

vykonávané mohou stimulovat rozvoj životních dovedností, již ani není potřeba zdůrazňovat. Co se týče schopnosti pochopit a přijmout vědecké poznatky, zdá se, že zde hraje roli prostředí, které ji buď podporuje či naopak snižuje: pokud je zbaveno svého kontextu (chutí a vůní, barev a nahodilosti), je takové uspořádání pocíťováno jako spoutanost, omezenost. A tak i potřeba redukovat složitost světa, aby jej bylo možné vyložit vědecky (a této vědě pak porozumět), naráží na uspořádání našeho těla i mozku – ty nám umožňují prožívat skutečnost skrze smysly a přijímat informace v jejich původní složitosti, z níž teprve následně vybírají „materiál“ pro racionální zpracování.

Škola by měla především sloužit dětem (ne ony jí) – a Petr Daniš předkládá důkazy o všestranném prospěchu plynoucím z výuky venku v přírodě pro její účastníky, především děti. Proč tedy není tento přístup v českém školství, ale i ve světě, daleko více rozšířen? Existuje spousta překážek, jejichž původ většinou hlubší, vyplývá z obecně přijatého názoru na smysl a cíle vzdělávání jako takového. Školu pořád chápeme jako účinnou „nalévárnu“, která znásobí intelektuální schopnosti člověka, a vystaví mu jakýsi průkaz k vyšší intelektuální činnosti v průběhu života. Tato „práce“ je jako jediná považována za blahodárnou pro jeho osobnost, protože ji trvale rozvíjí, na rozdíl od činností prováděných manuálně, i těch, které jsou založeny na zapojení smyslů a emocí v tvůrčích procesech různého druhu. Je ovšem načase tento koncept naplněnosti života, či jeho úspěšnosti, přehodnotit. Intelektuální činnosti se dnes často vyčerpávají ve službě technice, která nám ovšem slibuje, že je v dohledné době nahradí. Manuálního zaměstnání se již tolik obávat nemusíme, protože jeho nejvíce jednotvárné prvky postupně mizí a jsou nahrazeny prací strojů či robotů. Naopak se obecně začíná cenit schopnost samostatně uvažovat, orientovat se ve složitosti světa a činně se do ní zapojovat (nikoli již se vyčleňovat v intelektuálním ghettu). To také chápou četní učitelé z různých zemí světa, odkud nám Petr Daniš přináší příklady dobré praxe. Které lze využít také u nás, když se přizpůsobí místním podmínkám a kulturnímu kontextu. K tomu směřují závěrečná doporučení pro politiky, učitele i nás všechny, kdo chceme mít své děti zdravé, vyrovnané, zvědavé, a teprve potom také vědouce.

Publikace nepřináší pohled z druhé strany, a to zcela úmyslně – ten je ve vzdělávacím diskurzu přítomen implicitně a dostatečně; je potřeba jej spíše soustavně dekonstruovat. Klade však důležité otázky. Proč se každodenností, touto zásadní součástí dětského světa nezabýváme hlouběji i z jiných hledisek? Pokud si své všední prožitky a spontánní jednání nebudou umět (mladí) lidé dostatečně rozmyslet, a tedy vědomě korigovat, v budoucnu svým nevysloveným (nevyslovitelným) touhám snadno podlehnou sami, nebo se stanou oběťmi manipulace. Ve složité současnosti se těžko orientujeme i my dospělí, a naše děti by na život v ní měly být připravovány systematicky. Škola je ideální, idealizovanou napodobeninou světa, přiměřeně zjednodušenou. Tento model by ale neměl být idealizován tak, že by nabízel svět jiný – měl by spíše jen omezit a pojmenovat zlo, které je v realitě přítomno. Vzhledem k tomu, co je dnes považováno za pravdu i cestu k ní, by také škola měla zprostředkovat vědecké poznání, jakýsi vstup do současného „světa idejí“. Pokud by ale pěstovala touhu v tomto světě setrvat, nevracet se zpět na pevnou zem, bylo by to špatné nejen pro člověka (v tomto případě adepta vědy), ale i pro vědu samotnou. I ta totiž vychází ze skutečnosti či života a zase se k nim vrací. Otázka výchovy pro tento život v jeho každodennosti tak je důležitým problémem teoretickým, ale také (snad především) praktickým. Škola má být nejen prostředkem poznávání, ale i místem pro život, který si uvědomuje své blízké i vzdálené okolnosti (rodina již často tuto funkci neplní). Prostředí, kde se učení odehrává, tak hraje z mnoha (výše uvedených) důvodů důležitou roli. A právě příroda nabízí kontext dostatečně reálný, poskytující mnoho příležitostí k sebereflexi i pro povzbuzení vnitřní energie a její využití k vlastnímu rozvoji; pobyt v ní totiž umocňuje fyzickou sílu i pozitivní naladěnost – k životu samému i poznání, jež jej obohacuje.

Pokud se s těmito otázkami (především ve školní praxi) uspokojivě nevypořádáme, mohl by nesoulad mezi skutečností, našimi znalostmi o ní i jejím prožíváním nepříznivě působit v řádu příštích desetiletí. To by pak znamenalo celé příští generace a mělo vliv na to, jak budou se životem v naší společnosti spokojené. Že frustrace z (ne)možnosti ovlivnit běh světa i průběh vlastního života je živnou půdou rozmanitých nepříznivých sociálních jevů, zažíváme dnes dostatečně. Měli bychom tak více přemýšlet o příčinách, které lze často vystopovat až ke kořenům našeho poznávání. Anebo (tak jako Petr Daniš) nabídnout alespoň dílčí řešení, a to právě u zdrojů našeho vědomého života.

Jana Dlouhá, 28. 12. 2018

Pokud se chcete více dozvědět o učení se venku, jak o něm píše Petr Daniš ve svém textu, přečtete si recenzi Jakuba Holce (níže), nebo ještě lépe samotnou publikaci, která je dostupná online na https://ucimesevenku.cz/wp-content/uploads/2018/11/Tajemstvi_skoly_za_skolou_UCIME-SE-VENKU.pdf

Recenze Jakuba Holce

V publikaci se autor zaměřuje na přínosy výuky venku pro učení žáků a to především z hlediska kognitivních a afektivních cílů vzdělávání. Text představuje zatím nejkomplexněji zpracovanou metaanalýzu, která vznikla na základě zakázky Ministerstva životního prostředí, ale především na základě širší společenské poptávky.

Obsah publikace je členěn do přehledné a logické struktury, kterou tvoří:

- zdůvodnění důvodu vzniku této publikace;
- analýza týkající se přínosů výuky venku pro vzdělávání dětí;
- popis současného stavu realizace výuky v přírodě v podmínkách ČR;
- popis možných překážek k uplatňování výuky v terénu v prostředí českých škol;
- příklady systémového řešení podpory výuky v přírodě ze zahraničí;
- doporučení pro podporu výuky v terénu v českém školství.

Svým rozsahem a využitím především zahraničních odborných článků a publikací se jedná bezesporu o zatím nejkomplexněji zpracovaný text k tématu výuky venku. Tím publikace představuje solidní východisko pro přípravu a realizaci dalších opatření, které přispějí k většímu uplatňování výuky v přírodě v rámci českého školství.

Jako zvláště přínosný vnímám, že publikace akcentuje důležitost dlouhodobého a pravidelného přístupu k realizaci výuky venku namísto nárazových akcí s podstatně menším vzdělávacím potenciálem. S tím souvisí i potřeba přenést hlavní odpovědnost pro uplatňování této formy výuky na učitele, kteří k tomu mají mít potřebnou průpravu, metodickou podporu, podporu ze strany externích organizací a institucí a rovněž oporu v kurikulárních dokumentech.

Ve vazbě na RVP a jeho budoucí inovace je zdůrazněna potřeba popsat výuku venku jako přirozený, plnohodnotný a nepominutelný způsob vzdělávání na školách všech stupňů a to průřezově v různých vzdělávacích oblastech. Tímto se zdůrazňuje potřeba propojovat obsahy různých předmětů s využitím přírodního (přírodě blízkého) prostředí jako nástroje

k dosažení specifických cílů vzdělávání popsaných v očekávaných výstupech jednotlivých vzdělávacích oborů v RVP. Nemyslím si, že by měla být výuka v terénu pojata jako povinná forma vzdělávání, kterou musí všichni učitelé ve své výuce realizovat. Důvodem je obava z možné formalizace tohoto přístupu v praxi škol. Jistě je ale důležité v inovovaných RVP popsat výuku venku jako důležitý princip a způsob vzdělávání mající různorodé přínosy pro kvalitu vzdělávání, podporu rovných příležitostí a výsledky žáků, pokud se realizuje správně a na dlouhodobé bázi. V tomto se domnívám, že RVP nemá představovat překážku pro realizaci takové formy výuky, nicméně samotná změna k lepšímu v tomto bude reálná pouze v případě, pokud bude vycházet z vnitřní motivace a přesvědčení samotných učitelů a ti k tomu budou mít podporu vedení školy a rodičů dětí.

Zároveň se domnívám, že bariéru pro realizaci výuky venku nepředstavuje množství očekávaných výstupů v RVP. Kurikulární rámec v podobě RVP má stanovovat vizi a srozumitelné cíle vzdělávání doplněné o obsahy, které mají být koherentní ve své horizontální struktuře daného oboru, ale rovněž provázané s cíli jiných oborů a vzdělávacích oblastí. Vzdělávací obsah se ale stává realitou až při práci učitele, který v tomto odpovídá za způsob, jakým se obsahy RVP přenášejí do praxe. Kurikulární dokumenty by v tomto měly učitelům srozumitelně sdělit, jaké cíle ve výuce naplňovat a zároveň jim „nesvazovat ruce“. K tomu je potřeba, aby vznikaly kvalitní a recenzované doprovodné materiály RVP, které budou přinášet ověřené postupy, strategie a metody k naplňování výukových cílů vymezených v RVP a to i z hlediska realizace výuky venku.

Především je ale potřeba začít podporovat konkrétní učitele se zájmem učit venku. S tím souvisí jednak srozumitelná informační kampaň určená učitelům, ředitelům i rodičům. V tomto je potřeba přesvědčit co nejvíce aktérů ve vzdělávání, že výuka venku je běžnou a přínosnou součástí školního kurikula. Z hlediska širšího uplatňování výuky venku v praxi škol vnímám jako zvláště důležité podporovat setkání učitelů se zájmem učit venku s cílem sdílení zkušeností, inspirace do výuky a dobré praxe. Učitelé by na těchto setkáváních měli mít možnost získávat kvalitní metodické příručky a nalézat nové nápady, rady a náměty do výuky propojující vzdělávání ve třídě s výukou v přírodě. Příkladem takové iniciativy je například projekt Elixír do škol, který sdružuje učitele fyziky. Zároveň je vhodné zajistit moderovaný web, který učitelům umožní nejen získávat metodické materiály, ale také umožní sdílení zkušeností s využíváním konkrétních metodik v online prostoru.

Z hlediska širšího využívání výuky venku k dosahování specifických cílů vzdělávání vnímám jako důležité upřednostnit podporu učitelů, kteří budou moci na konkrétní škole plnit roli konzultantů v oblasti realizace výuky v terénu. Tito konzultanti musí získat potřebnou podporu k plnění jejich role na škole, která bude vyžadovat nejen potřebné odborné a didaktické zkušenosti, ale především dovednost uplatňovat reflektivní praxi a schopnost na škole působit jako koordinátor kolegiální podpory.

Jak je v textu publikace uvedeno, pomoci může realizace dlouhodobého projektu, který bude jednak připravovat tyto konzultanty v oblasti výuky venku v rámci pilotních škol. Kromě toho bude potřeba věnovat pozornost vyhledávání a označování center podpory výuky v terénu. Tato centra mohou v daném regionu poskytovat potřebou metodickou podporu a iniciovat setkávání učitelů se zájmem učit venku.

Ve spolupráci s fakultami pak vnímám jako důležité se zabývat výzkumem dané formy výuky z hlediska efektivity realizace této formy výuky v prostředí různorodých škol a různých cílových skupin žáků. Výsledky z těchto výzkumů mohou do budoucna pomoci překonávat současné bariéry bránící plošnějšímu rozšíření výuky v terénu a zároveň pomohou komunikovat potřebnost realizace této formy výuky s učiteli i rodiči.

Publikaci vnímám jako velmi dobré východisko pro další aktivity podporující plošnější uplatňování výuky v terénu v českém školství. V tomto publikace bezesporu naplňuje zakázku Ministerstva životního prostředí vycházející z potřeby popsat výuku v terénu a kontaktu s přírodou jako plnohodnotný a nezbytný způsob vzdělávání ve školách všech stupňů, jakožto dílčí opatření v rámci vládou schváleného *Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025*. Dalším krokem bude vytvoření dlouhodobé strategie vzniklé na základě spolupráce rezortů MŽP a MŠMT k realizaci v této publikaci uvedených doporučení. Přitom by se jednotlivé kroky měly týkat komplexně všech úrovní vzdělávacího systému, nejen tvorby projektovaného kurikula, jehož vliv na výuku je omezený a často přeceňovaný. Je potřeba začít realizovat opatření, které podpoří konkrétní učitele, kteří chtějí propojovat výuku ve třídě s výukou venku.

Jakub Holec, v Praze dne 16. 9. 2018